

Κείμενα Οικονομικής & Διεθνοπολιτικής Ανάλυσης κ-ΟιΔΑ

2018-27

**Το “θάρρος” της Δημοκρατίας στις σύγχρονες
οικονομίες**

Νίκος Κ. Κυριαζής & Εμμανουήλ- Μάριος Οικονόμου
Τμήμα Οικονομικών Επιστημών
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ & ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Το “θάρρος” της Δημοκρατίας στις σύγχρονες οικονομίες

Νίκος Κ. Κυριαζής & Εμμανουήλ- Μάριος Οικονόμου

Τμήμα Οικονομικών Επιστημών

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Η αρχαία άμεση δημοκρατία λειτουργούσε πολύ διαφορετικά από τις σημερινές αντιπροσωπευτικές. Υπέρτατο θεσμικό όργανο για την λήψη αποφάσεων ήταν η *Εκκλησία του Δήμου*, όπου με βάση την αρχή της *ισηγορίας*, όλοι οι πολίτες, και να εισηγηθούν προτάσεις ψηφισμάτων και νόμων¹. Έτσι, στην αρχαία δημοκρατία, κυρίως την Αθηναϊκή, δημιουργήθηκε ένας δημοκρατικός μακροπολιτισμός, μοναδικός στην ιστορία. Και άλλες χώρες δημιούργησαν σημαντικούς πολιτισμούς, (Αίγυπτος, Ινδία, Κίνα, Μεσοποταμία κλπ.) αλλά ο ελληνικός ήταν διαφορετικός. Μνημεία ρητορικής όπως ο *Επιτάφιος* των Περικλή – Θουκυδίδα και ο *Περί του Στεφάνου* του Δημοσθένη είναι μοναδικής αξίας, σε παγκόσμιο επίπεδο και μελετώνται επισταμένως διαχρονικά. Θεατρικά έργα-πρότυπα ηθικής (όπως η *Αντιγόνη* κλπ.), ανθρωποκεντρική φιλοσοφία αμφισβήτησης και σύνθεσης, ιστορία και πολιτική επιστήμη όπως των Θουκυδίδα και Πολύβιου, κυριαρχία της λογικής και του ορθού λόγου, είναι εκφράσεις αυτού του δημοκρατικού πολιτισμού.

Η Εκκλησία του Δήμου λειτουργούσε ως μία “αγορά ιδεών”, όπου επικρατούσε η καλύτερη, η πιο πειστική για τους πολίτες, εκείνη που μεγιστοποιούσε, αν θέλουμε να χρησιμοποιήσουμε μια έκφραση των σύγχρονων οικονομικών, το δημόσιο συμφέρον ή αγαθό. Αλλά η *ισηγορία* ήταν συνδεδεμένη με πολύ αυστηρή *λογοδοσία* και για αυτό χρειάζονταν θάρρος και *παρρησία* από έναν εισηγητή όταν πρότεινε ένα ψήφισμα ή έναν νόμο. Εφόσον το τι ήταν δημόσιο συμφέρον κρίνονταν και αποφασίζονταν από την Εκκλησία και τους πολίτες, κάθε πολίτης είχε το δικαίωμα, ίσως και υποχρέωση, να το υπερασπίζεται. Αν η πρόταση ενός “εισηγητή” (*βουλόμενου* όπως ονομάζονταν) αποδεικνύονταν λανθασμένη και βλαπτική για το δημόσιο συμφέρον, ακόμα και αν είχε ψηφισθεί από την Εκκλησία, ο εισηγητής είχε ευθύνη. Η ψήφιση δηλαδή δεν τον απάλλαζε, για αυτό και χρειαζόνταν παρρησία. Κάθε πολίτης μπορούσε να τον κατηγορήσει, είτε στην Εκκλησία, είτε στα δικαστήρια (που ήταν λαϊκά, της Ηλιαίας και στελεχώνονταν από πολίτες κατόπιν κλήρωσης) πως η πρότασή του ήταν βλαπτική για την

¹ Για την συλλογιστική και τα επιχειρήματα που διέπουν την ανάλυση που ακολουθεί δείτε αναλυτικά το: Κυριαζής, Ν. και Οικονόμου (2015), *Δημοκρατία και οικονομία: Μια αναλυτική ιστορία της δημοκρατίας από τη γέννησή της μέχρι σήμερα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ενάλιος

πόλη και το δημόσιο συμφέρον. Ο εισηγητής στην συνέχεια όφειλε να λογοδοτήσει, και εφόσον καταδικαζόταν, αντιμετώπιζε ποινές από πρόστιμο μέχρι εξορία και θάνατο.

Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Δημοσθένη. Προς το τέλος της Κλασικής Περιόδου (508-323 π.Χ.) η οικονομική και γεωπολιτική δυναμική των κρατών σταδιακά είχε μεταφερθεί από την νότια προς της βόρεια Ελλάδα και ο Δημοσθένης, διαβλέποντας τον κίνδυνο της Μακεδονίας του Φιλίππου Β΄ για την Αθήνα, εισηγήθηκε ευρεία συμμαχία των πόλεων-κρατών της νότιας Ελλάδας εναντίον του, που η Εκκλησία αποδέχθηκε και ο Δημοσθένης πραγματοποίησε. Οι σύμμαχοι όμως νικήθηκαν στην Χαιρώνεια το 338 π.Χ. και εν συνεχεία, ο πολιτικός του αντίπαλος και φιλο-μακεδόνας Αισχίνης κατηγορήσε τον Δημοσθένη πως με την πρόταση και την πολιτική του είχε παρασύρει τους συμπολίτες του και συνεπώς, είχε βλάψει το δημόσιο συμφέρον. Εδώ βλέπουμε ουσιαστικά μια διπλή διαδικασία κρίσης. Πρέπει ο εισηγητής να πείσει τους πολίτες τόσο εκ των προτέρων, όσο και εκ των υστέρων. Στην περίπτωση του Δημοσθένη, με τον λόγο του *Περί του Στεφάνου* (που του είχαν απονείμει τιμητικά οι Αθηναίοι) τους έπεισε (το 330 π.Χ.) ότι παρά την ήττα, που δεν μπορούσε να προβλεφθεί, η πολιτική του ήταν σωστή. Ντροπιασμένος ο Αισχίνης εγκατέλειψε την Αθήνα, δεν επέστρεψε ποτέ σε αυτή, και εγκαταστάθηκε στην ανερχόμενη ναυτική δύναμη της εποχής, την Ρόδο.

Οι μεγάλοι ηγέτες της Αθήνας και της Ελλάδας στις δημοκρατικές πόλεις-κράτη όταν εισηγούνταν, καθοδηγούνταν από το “αόρατο χέρι” του θάρρους, γνωρίζοντας τις συνέπειες για τους ίδιους, αν οι προτάσεις τους αποδεικνύονταν βλαπτικές. Στις σημερινές αντιπροσωπευτικές δημοκρατίες, οι πολιτικές ηγεσίες ουσιαστικά δεν λογοδοτούν, στην δε Ελλάδα ακόμα περισσότερο εξαιτίας του διαβόητου άρθρου Περί Ευθύνης Υπουργών, την ντροπή της δημοκρατίας, που καταργεί την *ισονομία* (ισότητα έναντι του νόμου). Στις εκλογές, καταψηφίζουμε ένα κόμμα-κυβέρνηση αλλά μόνο συλλογικά. Δεν αποδίδουμε ευθύνες-κυρώσεις ατομικά, λόγου χάριν σε πολιτικούς που με τις πράξεις τους ενδέχεται να ζημίωσαν την ελληνική οικονομία κατά την περίοδο της πρόσφατης οικονομικής κρίσης, από το 2010 και έπειτα. Επειδή απουσιάζουν κανόνες *λογοδοσίας*, που θα απαιτούσαν θάρρος, παρατηρούμε μια συμπεριφορά των πολιτικών ηγεσιών, ιδίως από την εποχή της οικονομικής κρίσης και έπειτα, κατώτερης των περιστάσεων. Αν για παράδειγμα, κάποιος υπόσχονταν στην Αθήνα της Κλασικής Περιόδου ότι θα έκανε παροχές τύπου “λεφτά υπάρχουν” κλπ., θα του ζητούσαν στην Εκκλησία του Δήμου να τους εξηγήσει που και πως υπήρχαν και αν δεν τους έπειθε, θα ήταν νομικά υπόλογος γιατί προσπάθησε να τους εξαπατήσει. Επειδή οι πολίτες στην αρχαία δημοκρατία ήταν υπεύθυνοι για τις αποφάσεις που έπαιρναν, είχαν και οι ίδιοι θάρρος, και αξιοπρέπεια. Ακόμα και ο πιο φτωχός, συμμετείχε ισότιμα στην Εκκλησία και συναποφάσιζε σύμφωνα με την κρίση του για το συμφέρον της

πολιτείας και το δικό του, γνωρίζοντας πως τα θετικά ή αρνητικά αποτελέσματα θα ήταν αποτέλεσμα των αποφάσεών του.

Οι αξίες αυτές που ίσχυαν με την αρχαία άμεση δημοκρατία δεν ισχύουν, τουλάχιστον σε ικανοποιητικό βαθμό, στις σύγχρονες αντιπροσωπευτικές δημοκρατίες, και ακόμα περισσότερο, στην σύγχρονη Ελλάδα, που τα περισσότερα διεθνή ινστιτούτα κατατάσσουν χαμηλά ως προς την δημοκρατικότητα που διέπει τις αποφάσεις που εκπορεύονται από την εκάστοτε κυβέρνηση και το πολιτικό σύστημα εν γένει. Για παράδειγμα, το *The Economist Intelligence Unit's Democracy Index*² μεταξύ 167 χωρών με βαθμονόμηση από 0 ως 10 αποδίδει στην Ελλάδα βαθμολογία 7,29 για το 2017, με τον χαρακτηρισμό *Flawed Democracy* (Ελλαττωματική Δημοκρατία). Μια ενδεικτική σύγκριση με άλλες αναπτυγμένες δημοκρατίες, αποδεικνύει τον ανωτέρω ισχυρισμό. Η Ελβετία, που αποτελεί πρότυπο δημοκρατίας και εφαρμόζει πολλά στοιχεία άμεσης δημοκρατίας, λαμβάνει 9,12, όπως και οι Σκανδιναβικές χώρες, Σουηδία (9,39), Νορβηγία (9,81), Φινλανδία (9,09) και Ισλανδία (9,58) και Δανία (9,22). Οι χώρες αυτές λαμβάνουν τον χαρακτηρισμό *Full Democracy* (Πλήρης Δημοκρατία).

Οι Αθηναίοι θα θεωρούσαν εξευτελισμό και υπονόμηση της δημοκρατίας, αν οι μισοί και πλέον πολίτες της διώκονταν από την εφορία, που τους ουσιαστικά τους καθιστά κάτι σαν “δουλοπάροικους”, καταργώντας βασικές ελευθερίες, όπως των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, που σε αντίθεση με την σύγχρονη Ελλάδα, ήταν απαράβατες. Άλλωστε, ο Σόλων είχε καταργήσει τα χρέη των πολιτών, με την *σεισάχθεια*, από το 594 π.Χ., σχεδόν έναν αιώνα πριν την καθιέρωση της δημοκρατίας από τον Κλεισθένη το 510-507 π.Χ. Αν θέλουμε να βελτιώσουμε την ποιότητα της δημοκρατίας στην Ελλάδα θα έπρεπε να υιοθετήσουμε, στην επόμενη αναθεώρηση του Συντάγματος, στοιχεία *άμεσης δημοκρατίας*, όπως *δημοψηφίσματα* με δεσμευτικό αποτέλεσμα “από κάτω προς τα πάνω” με *πρωτοβουλίες πολιτών*, όπως χώρες σαν την Ελβετία, Ουρουγουάη, Αμερικανικές πολιτείες κλπ. Μια σειρά οικονομετρικών μελετών έχει αποδείξει ότι τα κράτη που υιοθετούν στοιχεία άμεσης δημοκρατίας στα συντάγματά τους, και την εφαρμόζουν στην πράξη, όπως στην Ελβετία, επιτυγχάνουν καλύτερα αποτελέσματα σε οικονομικούς όρους ευημερίας, ως προς την εφαρμογή της οικονομικής τους πολιτικής³.

Ένα ακόμα πιο μεγάλο βήμα για την λογοδοσία των πολιτικών, θα ήταν η εισαγωγή του θεσμού της *ανάκλησης* (recall), που εφαρμόζεται σε Ελβετία και ΗΠΑ, που σημαίνει ότι όταν οι πολίτες έχουν χάσει την εμπιστοσύνη τους στον εκλεγμένο αντιπρόσωπό τους, μπορούν να τον ανακαλέσουν πριν την

² Για τα πρόσφατα (2018) στοιχεία που αποδίδει ο δείκτης, δείτε <https://infographics.economist.com/2018/DemocracyIndex/>

³ Δείτε αναλυτικά το *Παράρτημα 4* στο Κυριαζής και Οικονόμου (2015) και τις σχετικές βιβλιογραφικές αναφορές.

λήξη της θητείας του. Αυτή η θεσμική μεταβολή, δίνοντας μεγαλύτερες δυνατότητες αποφάσεων στους πολίτες, θα βελτίωνε την λειτουργία της δημοκρατίας, καθιστώντας τους πολιτικούς άμεσα υπόλογους στους πολίτες, αλλά και τους πολίτες υπόλογους στον εαυτό τους, αναλαμβάνοντας την ευθύνη των πράξεων τους.

Θέλει αρετή, τόλμη και θάρρος η δημοκρατία, τόσο από τους πολιτικούς, όσο και από τους πολίτες.